

ВІДГУК

офіційного опонента доктора біологічних наук, професора О.Я. Пилипчука на дисертаційне дослідження Коваленко Наталії Петрівни на тему: «Сівозміни у землеробстві України : еволюція теорії, методології та практики другої половини ХІХ – початку ХХІ століть», подане на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки

Сьогодні значну увагу істориків науки і техніки привертають проблеми, пов'язані з історією конкретних наукових напрямів в усіх сферах наукового знання. Надзвичайно актуальною є необхідність об'єктивного відтворення процесів розвитку вітчизняної аграрної науки на різних етапах її становлення. Особливе значення мають дослідження, що висвітлюють діяльність визначних українських вчених та науково-дослідних установ, авторів унікальних наукових ідей. Під цим кутом зору актуальність рецензованої дисертації не викликає сумнівів. Вона визначається ростом суспільного інтересу до вирішення проблем аграрного сегменту господарства України. Адже в наші дні особливо загострився інтерес до відтворення родючості ґрунтів, впровадження вигідної та безпечної ланки землеробства, якою є сівозміни, адаптовані до різних ґрунтово-кліматичних умов України.

Актуальність роботи підсилюється тим, що вона виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України.

Дисертаційна робота дозволяє доповнити знання про творчу спадщину вітчизняних аграріїв, показує їх роль у становленні й розвитку методології дослідження сівозмін на українських землях.

Рецензована дисертація є рукописом, що має вступ, п'ять розділів, які в свою чергу поділяються на параграфи та закінчуються висновками, список використаних джерел вміщує 890 найменувань.

На основі опрацювання великого загалу літератури, архівних матеріалів, дисертантом чітко визначено науковий апарат дослідження. Дуже повно розкрито наукову новизну, окреслено теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Автор дисертаційного дослідження розробила оптимальну структуру дисертації, підбрала систему методів наукового пошуку, що дозволило отримати науково виважені висновки, які мають важливе науково-теоретичне і практичне значення для історичної науки та історії освіти, науки і техніки, загалом.

На основі аналізу джерельної бази Н.П. Коваленко переконливо довела, що значення творчої спадщини наукових шкіл і центрів у землеробстві України було закономірним явищем, викликаним суспільно-політичним життям досліджуваного періоду. Використана дисертанткою значна джерельна база складається з документів і матеріалів офіційного походження, державних, відомчих архівів, бібліотечних колекцій, музейних фондів та інших зібрань України та Росії. В дисертації чітко визначені методи опрацювання відповідних матеріалів, які дали можливість зафіксувати не лише кількісні характеристики, а й визначити головні тенденції розвитку науково-організаційних засад дослідження і застосувань сівозмін у землеробстві України. Заслугою дисертантки є те, що із значного масиву матеріалів, що вивчалися, вдалося виділити та узагальнити те головне, що дозволило їй розкрити тему дисертації.

Значний обсяг роботи Н.П. Коваленко провела, досліджуючи наукове підґрунтя становлення сівозмін у системах землеробства. Слід погодитися з визначенням дисертанта, що суттєвий вплив на цей процес мали знання про чергування культур, становлення наукової думки про сівозміни, розглянуто об'єктивні чинники становлення науки про сівозміни і т.п., таких вчених як А.Т. Болотов, І.М. Комов, Я.А. Ліновський, М.Г. Павлов, С.М. Усов та ін. Вони вважаються основоположниками науки про сівозміни у землеробстві.

В дисертації наголошується, що різні аспекти творчої діяльності названих та інших науковців тривалий час залишалися поза увагою істориків науки і, особливо, істориків аграрної науки.

Складність завдання, яке постало перед Н.П. Коваленко – відтворення цілісної історії розвитку науки про сівозміни у землеробстві в Україні. Оцінка ролі вчених в її розвитку полягала, передусім, у тому, що тема ця практично ще глибоко і всебічно не розроблялася. Є лише певні спроби, реалізовані в окремих наукових статтях та монографіях. Дисертант комплексно дослідила становлення та розвиток означеної науки, починаючи з 1615 р. і завершуючи сьогоденням. В дисертації встановлено, що зародження знань про чергування культур сприяло масовому переходу від сівозмін примітивних систем землеробства до трипільних сівозмін екстенсивної зерново-парової системи землеробства з паровим обробітком ґрунту та органічним удобренням. Проаналізувавши архівні та літературні матеріали, дослідниця наголошує, що діяльність різних представників аграрного спрямування стала важливою складовою розвитку сівозмін плодозмінної системи землеробства.

Такий же аспект, як участь вчених Києва, Полтави, Харкова та інших міст у реалізації програм наукового обґрунтування чергування сільськогосподарських культур, а також наукові праці представників України, які зробили вагомий внесок у розвиток науки про сівозміни у землеробстві не лише України і Росії, але й світового плану розглядається в даному дослідженні вперше. Після уважного ознайомлення з усім доробком пошукувача можна з впевненістю стверджувати, що з цим нелегким завданням дисертант Н.П. Коваленко справилася успішно. Правомірною слід вважати точку зору дисертанта, що підвалини плідної праці таких відомих діячів аграрного сектору як В.Г. Бажаєв, С.М.Богданов, П.В. Будрін, В.Р. Вільямс, О.Ф. Фортунатов, С.М. Ходецький та інших були певною мірою закладені під час періоду перших творчих пошуків, який співпав для них з роками навчання і праці в Києві, Харкові та Одесі.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що результати його можуть бути використані у програмах вищих навчальних закладів під час викладання курсів історії української науки й техніки, при написанні навчальних і методичних посібників з історії аграрної науки тощо.

На наш погляд вдало окреслена структура дисертаційного дослідження. Вона чітко підпорядкована логіці авторської концепції, яка, в свою чергу, відповідає логіці науково-технічної думки, що вигідно виділяє роботу серед робіт такого плану. Присвятивши окремі параграфи висвітленню формування наукового світогляду вчених-аграріїв України, дисертант логічно звертається до аналізу їхніх наукових програм і показує весь процес в контексті розвитку науки про сівозміни в землеробстві.

На особливу увагу заслуговує третій розділ дисертаційного дослідження, в якому дано аналіз основних наукових напрямів перелічених вище дослідників та їхніх наукових шкіл. Тут представлена характеристика кожної окремої ідеї, чи концепції конкретного вченого, оскільки його праці відбивають ті основні напрями, за якими розвивалася вітчизняна та світова історія науки про сівозміни в землеробстві. В дисертації також робиться наголос, що теоретичні та практичні дослідження вчених-аграріїв України справили значний вплив на формування мислення сучасних дослідників історії та розвитку науки про сівозміни, на стиль мислення аграріїв ХХ і ХХІ століть. Автором дисертації показано також внесок представників України в розробку питань інтеграції знання, формування нових наукових напрямів, зокрема низки розробок в науці про сівозміни, у формування стратегії землекористування в роки державної незалежності.

Особливо актуальні для сьогодення четвертий «Еволюція методології дослідження раціональних агрофітоценозів» та п'ятий «Наукові школи і центри у землеробстві України» розділи. У цих розділах показано методологію дослідження раціональних агрофітоценозів та оцінено внесок вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ, дослідницьких

шкіл і центрів, як і окремих особистостей у вдосконалення агроєкосистем різних ґрунтово-кліматичних умов України.

Кожний розділ, як і дисертація в цілому, містять логічно обумовлені висновки, також визначено актуальні проблеми, що ще потребують свого дослідження.

Дисертаційна робота оформлена згідно з вимогами ДАК України. Варто також відзначити, що матеріали дослідження широко апробовані на різних наукових конференціях. Зміст основних положень дисертації та автореферату ідентичний.

Водночас аналізоване дисертаційне дослідження, як і кожна справді наукова робота, викликає дискусійні запитання і пропозиції.

1. На нашу думку, висвітлюючи доробок вчених та спеціалістів-аграріїв в науці про сівозміни в землеробстві, дисертант мало звернула уваги на роль їхніх опонентів.
2. У третьому розділі дисертації доцільно було б більш детальніше подати біографічні відомості про невідомих широкому загалу, почасти незаслужено забутих вчених та інженерів України (наприклад, І.І. Огієнка тощо).
3. В тексті дисертації подекуди порушена хронологія подій, що ускладнює ознайомлення з її змістом, а погляди деяких вчених-аграріїв на зазначені в дисертації проблеми не завжди подаються у порівняльному плані з попередньою та сучасною ситуацією розвитку науки про сівозміни в землеробстві.
4. Дисертанту бажано б було більш уважно віднестись до складання бібліографічних описів та архівних джерел, зокрема використовувати стандарти із скорочених слів.
5. В роботі інколи зустрічаються русизми, невірні переклади з інших мов.

Однак, висловлені зауваження не мають принципового характеру і не можуть суттєво вплинути на загалом високу оцінку наукової роботи.

Аналіз дисертації, автореферату і публікацій автора дозволяє стверджувати, що дисертаційне дослідження Наталії Петрівни Коваленко «Сівозміни у землеробстві України: еволюція теорії, методології та практики другої половини ХІХ – початку ХХІ століть» є самостійною, завершеною працею, яка робить вагомий внесок в історію науки та освіти, відповідає вимогам ДАК України відповідно до пункту 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Н.П. Коваленко заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки і техніки.

Офіційний опонент
доктор біологічних наук, професор,
завідувач кафедри екології та
безпеки життєдіяльності
Державного економіко-технологічного
університету транспорту МОН України

Пилипчук

О.Я. Пилипчук

*Особистий підпис
Пилипчука О.Я. засвідчує
фахівцем 1 категорії
відділу кадрів
ІІІУ Пилипчук Н.В.*